

Марија Тинђић
Наташа Вуловић Емонте
ТУРСКО-СРПСКИ РЕЧНИК
ПОСЛОВИЦА И ИЗРЕКА

Л И Н Г В И С Т И Ч К Е   Е Д И Ц И Ј Е

Едиција МАЛИ РЕЧНИЦИ

Књига 13

Уредник

Зоран Колунџија

Рецензенти

академик Злата Бојовић

проф. др Дарко Танасковић

проф. др Драгана Мршевић-Радовић

Марија Ђинђић
Наташа Вуловић Емонтс

ТУРСКО-СРПСКИ
РЕЧНИК
ПОСЛОВИЦА И ИЗРЕКА

Институт за
српски
језик
САНУ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*Мајкама,
Снежани и Катјарини*

САДРЖАЈ

Турско-српске паремиолошке паралеле	9
Скраћенице	59
Турско-српски речник пословица и изрека	61
Извори	357
Литература	359
Регистар турских именица	365
Регистар српских именица	391

ТУРСКО-СРПСКЕ ПАРЕМИОЛОШКЕ ПАРАЛЕЛЕ

1.0. Традиција сакупљања народних пословица, изрека и других реченичних конструкција, као и краћих прозних или фолклорних форми сеже у далеку прошлост, у античко доба из кога је наслеђени слој пословица и изрека касније ушао у европске и друге језике. Извесно је да спадају међу најстарије књижевнојезичке облике у којима су језички израз и искуствена мисао сједињени у константу, у постојану вредност. Још су се у средњовековну књижевност пословице и изреке прелиле преко *Изрека Менандрових* у 13. веку, списа грчких и латинских мислилаца, као и из Светог писма. То се дешавало знатно пре него што је хуманистичку Европу заплуснуо талас интересовања за пословице и изреке после чувених *Агађа* Еразма Ротердамског (*Adagia*), публикованих на самом почетку 16. века. Недуго затим, хуманиста и филолог Михаел Неандер¹ објављује збирку античких пословица *Gnomologicum Graecolatinum* у Базелу 1564. године. Многе мање збирке су публиковане, а заинтересованост за бележење пословица расла је нарочито у доба просветитељства, те се може устврдити да су пословице биле једно од обележја епохе просвећености код европских народа. Под термином *исловице* објављиване су и изреке, сентенце, питалице, загонетке, изрази итд. Надаље су многи књижевници, језикосло-

---

¹ У његовом делу из 1556. године први пут се спомиње термин *фразеологија* (Вуловић 2017: 243).

вци, као и други мислиоци бележили пословице које су чули или их налазили у књигама.

1.1. У Турској такође постоји дуга традиција прикупљања и записивања паремија (пословица и изрека), а разнородна давно објављена дела богата су паремијама.² Међу значајне сакупљаче паремија у турској науци о језику и књижевности убрајају се: Ахмет Џафероглу, Осман Ф. Серткаја, Орхан Шаик Гокјај, Пертев Наили Боратав, Омер Асим Аксој и др. С друге стране, када је у питању паремиологија као паремиографији комплементарна дисциплина, проучавања паремија и њихова анализа су далеко слабије заступљени у турској лингвистици него нпр. у славистици, када су у питању различите лингвистичке анализе: концептуална, компоненцијална, социолингвистичка, лингвокултуролошка и др.

1.2. У складу с наведеним, интересовање за народне пословице, изреке и загонетке, њихово бележење, појавило се и расло је и међу српским интелектуалцима 18. века. Гаврил Стефановић Венцловић је користио термине *йришча* (загонетка), док је пословице именовано описно „штоно прости људи говоре“, „штоно се вели“, „као што се казује“, „што у нас нека реч има те се говори“, „штоно нека реч има говорна“ и сл., што ће се у сличном облику појавити у предговору издању *Српских народних йословица* Вука Ст. Караџића („штоно има ријеч, штоно стари веле, штоно бабе кажу“). Термин *йословица* у данашњем значењу међу првима је употребио Захарије Орфелин у делу *Искусниј йодрумар* 1783. године „Обштаја пословица јест што у вину можно истину најти“. Доситеј Обрадовић је пословице уметао у

² О старим турским пословицама в. Sertkaya 1983: 275–291.

своја дела (нпр. има их и у *Совјетима здраваіо разума*), тако да су оне расуте међу његовим разним списима.³ Међутим, прву збирку обједињених српских пословица објавио је 1787. године Јован Мушкатировић под називом *Причѣе илиѣи њо ѡросѣому ѡсловице (ѣѣјемже сенѣенѣије илиѣи рјеченија)*, а која је обухватала античке и српске фолклорне пословице и чинила основу за настанак Вукових *Срѣских народних ѡсловица*.

1.2.0. Сакупљање и бележење пословица представља и представљало је дуготрајан и напоран процес, који је неретко трајао и деценијама до момента њиховог представљања читалачком кругу. Објављивање пословица и изрека било је актуелно у часописима, забавницима, календарима и листовима у 19. веку. Објединивши корпус од 1787. до 1877. године, у издању Матице српске, Милорад Радевић је представио више од десет хиљада пословица и изрека које су биле расуте у оновременим листовима (ЛМС 2018). Поједини су попут Доситеја Обрадовића у оквиру својих дела наводили пословице и изреке, док је нпр. Ђуро Даничић објединио грађу из постојећих рукописа. Поред најпознатијих, Вука Карацића, Јована Мушкатировића, пословице и изреке су бележили и: Стефан Ференчевић⁴, Самуило Илић⁵, Димитрије Давидовић, Тодор Влајић, Јован Балугџић, Михаило Чокрљан, Јоаникије Памучина, Љубомир П. Ненадовић, Ђорђе Натошевић, Ђорђе Рајковић, Филип Радичевић, Јован Јовановић Змај, Каменко Делић, Светозар Мл. Бајић, Милан Ђ. Милићевић, Риста Ј. Одавић итд.

³ исп. Marinković 1960: 387–402.

⁴ Трудољубиви свештеник који је у 18. веку бележио пословице (Пантић 1965: 581).

⁵ О раду на сакупљању пословица Севастијана (Самуила) Илића в. Војиновић 2019: 67–89.

1.2.1. Најпознатија и најзначајнија збирка пословица јесу *Српске народне пословице и друге различне, као и оне у обичај узетије ријечи*⁶ Вука Ст. Караџића, која је први пут објављена 1836. године на Цетињу (издање је посвећено владици Негошу), а други пут (за Вуковог живота) 1849. године у Бечу. Осим обимом, посебно се издвајала по томе што већину паремија прати мотивациона прича коју Караџић бележи или по сећању из детињства или по чувењу, пренетој од изворника. Пре него што је објавио збирку пословица, Вук је у Бечу 1821. године публиковао *Народне српске њриповејке*, а у оквиру њих и причу као „запис по сећању из детињства“, при чему наслов замењује изреком „Слово иже, али сирца ниже“. Она чини поенту приче објављене у најстаријем српском периодику – *Славено сербском восточне цркве календару* (Венеција, 1766), Орфелиновом календару, под насловом „Калуђер и ђак“, када је мотивациона прича о ђаку који краде манастирски сир обележен словом иже била веома жива и распрострањена (Матицки у: ЛМС 2018, 10). Тако су пословице и изреке постајале наслови објављиваних приповедака и прича. Овоме је претходио и подстицај Јакоба Грима (преко Копитара упућен Вуку) да се бележе народне умотворине свих нација, због чега нимало случајно и Севастијан Илић и Вук бележе упоредо и пословице и загонетке, истовремено их објављујући у *Новинама сербским* (Матицки у: ЛМС 2018: 12)⁷. Осим што су пословице и изреке преношене као поенте изгубљене (или још понегде у народу познате) приче, формирале су се и од стихова из народне поезије. После Вука Ст.

⁶ У даљем тексту наводиће се скраћеним називом: *Српске народне пословице*.

⁷ У оквиру својих дела многи су писци уметали пословице. Тако је и Стефан Митров Љубиша у збирку приповедака и новела чија тематика захвата период од 15. до 18. века, *Приповјестии црнојорске и њриморске* (1875) укључио различите умотворине усменог стваралаштва: пословице, анегдоте, приче, легенде.

Карацића, Ђуро Даничић је објавио *Poslovice* у Загребу 1871. године, с тим што их је објединио из различитих рукописа и књига (Пантић 1965: 392).

1.3. У општесловенској историјској паремиографији посебно је важно поменути две збирке пословица. Збирка *Пословицы русскоїо народа* лексикографа, етнографа Владимира Ивановича Даља (прво издање 1861/1862, коначно издање 1957) садржи више од тридесет хиљада пословица, изрека и других малих фолклорних форми (узречице, брзалице). За разлику од других зборника у којима је у то време грађа класификована по азбучном реду или абecedном реду, В. И. Даљ их наводи по тематским групама (Бог – вера, муж – жена и др.). Мало пре Даљеве збирке у Прагу је 1852. године штампана збирка Франтишека Ладислава Челаковског (Čelakovský 2000) *Мудросџи словенских народа у њословицама* (*Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*), где су уз чешке пословице упоредо објављене и пословице из других словенских језика до којих је Челаковски дошао, као и преводи неких несловенских, на пример, немачких пословица. Грађа је такође тематски класификована, као и у Даљевој збирци, али другачијим асоцијацијама. Тачније, вероватно због разнородније грађе Челаковски тематске групе формира и у виду група бинарних, понегде полинарних опозиција, нпр. Бог – библијске пословице – ђаво – врлина – покајање; истина – правда – лаж – језик – ћутање – брбљивост итд. Приређивач издања, чешки фолклориста Карел Дворак у поговору спомиње јужнословенску грађу и српске пословице по ијекавском изговору, као и то да су поједине наведене старом предвуковском графијом, коментаришући и доводећи то у везу са реформом Вука Ст. Карацића (Dvořák u: Čelakovský 2000: 898). Очито да је Челаковски не само знао за Вуково

дело (објављено петнаест година (1836), односно три године (1849) пре издања његових словенских пословица), већ и да га је користио, укључујући ту грађу у свој речник.⁸ Посматрано са савременог славистичког становишта, Валериј Мокијенко наводи да је и даље Даљева збирка са 30.000 одредница најобимнији извор руских пословица и изрека (Мокиенко 2008: 5). Збирка Ф. Челаковског садржи око 15000 одредница и представља значајну контрастивну паремиолошку студију, заправо вишејезични лексикон свесловенских пословица и изрека. Занимљиво је да је водио рачуна о томе да наведе из сваке групе словенских језика по пример за одређену пословицу, зависно од грађе и превода до којих је могао доћи.

1.4. До данашњих дана није престало занимање за народне мудрости које се преносе с колена на колена и служе као водичи за животне ситуације, у којима су инкорпорирани морални, шaljиви, иронични, поучни и други садржаји. У Републици Турској у последња два века постоји већи број речника пословица (на пример, Оу 1972; Özdemir 1981; Aksoy 1988; Acaroğlu 1992; Püskülluoğlu 1995; Küçük 2010; Pala 2002; Parlatur 2008, Albayrak 2009 и др.), као и издања у којима су поред пословица укључени и изрази (Aksoy 1997; Çotuksöken 2004; Tülbentçi 1977 и др.). У српској филологији су и даље Вукове *Српске народне пословице* основни корпус и књижевних и лингвистичких истраживања⁹, додуше, у облику посебно вредног, у критичком светлу публикованог другог издања из 1849. године (исп. Пантић 1965), али и каснијим издањима.

⁸ Пословице које је Вук Караџић објавио, сматрајући их најсуштаственијим изразом народног духа, имале су одређену и немалу улогу у тој читавој културној револуцији (Пантић 1965: 573).

⁹ О томе в. Кашић 1973: 128; Ђупић 1988.

2. Извори за ексцерпцију паремиолошке грађе

2.0. У Турској је 2022. године из штампе изашао нај-обухватнији речник турских пословица, чији су аутори Белгин Тезџан Аксу, Шукру Халук Акалин и Реџеп Топарли, а који садржи 5970 пословица (Tezcan Aksu, Akalin, Toparli 2022). У уводном делу издања проф. др Шукру Халук Акалин даје исцрпну студију која се односи на историјат истраживања у вези са пословицама, на дефинисање појмова паремиологије и паремиографије, преглед турских пословица у писаним изворима кроз векове, турске истраживаче и њихова дела, затим на стране истраживаче и дела, њихове књиге пословица, речнике и истраживања на латиничном писму од формирања Републике Турске, карактеристике пословица и разлике и сличности између пословица и израза. Исти аутори су 2009. године објавили електронско издање речника пословица и израза на сајту Турског лингвистичког друштва који броји 2396 пословица. За нашу ексцерпцију уз остале речнике пословица¹⁰ користили смо електронско издање, а као контролно и поменуто најновије издање. Рад на двојезичном турско-српском речнику (Đinđić 2014), у којем су забележене и многе фраземе, изреке, пословице и устаљени изрази, показао је сву сложеност њиховог превођења. Обрада пословица које чине само део речничког материјала обрађеног у том двојезичном речнику представљала је полазиште за ново промишљање и комплекснију паремиографску обраду у засебној монографији. Та комплексност огледа се у научном сагледавању паралелних структурно-семантичких особности паремија оба језика, уз примену лексикографских и металексикографских метода и поступака, због чега монографија овог

---

¹⁰ Исп. коришћене турске речнике пословица у поглављу Извори.

типа не само да изискује већ захтева предани и заједнички рад турколога и србисте, те искусног лексикографа, као и фразеолога. Почетни корпус за настанак ове монографије и темељну паремиолошку анализу, као и обраду, ексцерпирани је из овога речника и систематски обogaћен најрепрезентативнијим турским пословицама и изрекама које су нашле своје место и употребу у стандардном турском језику.

2.1. За припремљени корпус турских пословица требало је изнаћи одговарајућу паремиолошку јединицу у паремиолошком фонду српскога језика. Српски корпус чиниле су збирке: *Српске народне ѿсловице* (Караџић 1849), *Poslovice* (Daničić 1996), *Пословице и изреке у српској ѿериодици 1818–1887* (ЛМС 2018), трокњижје *Народне ѿсловице* – објављена збирка пословица и изрека из заоставштине Ристе Одавића (Одавић 2018), као и описни речници савременог српског језика *Речник српскохрватској књижевној и народној језика* и *Речник српскохрватској књижевној језика* Матице српске.¹¹ Посебно треба истаћи важност бележења и дефинисања пословица и изрека у Речнику САНУ.¹² Оне се наводе као последњи део речничког чланка, углавном под обједињеном скраћеницом НПосл. Како у изворе за израду овог тезауруса улазе Вукова, Мушкатиновићева, Даничићева, као и збирка пословица Мијата Стојановића (1866. и 1879), уз збирке речи и дијалекатску грађу, то чини Речник САНУ ризницом паремија. И не само то; свака наведена пословица и изрека у 22 завршена тома је дефинисана, те може послужити као сигуран извор за ексцерпцију и тумачење, укључујући и

¹¹ У даљем тексту: Речник САНУ и Речник МС.

¹² О начинима лексикографске кодификације и места обраде пословица и изрека у описним речницима савременог српског језика в. Вуловић Емонтс 2021.

навођење вуковских нормираних облика. Речник САНУ ће по завршетку бити делом и речник паремија, онакав какви су и други академијски тезауруси (нпр. немачки и руски). Значајан и главни извор српских пословица представља критичко издање Вукових пословица објављено као девета књига у оквиру *Сабраних дела* Вука Караџића (публикованих о стогодишњици његове смрти). Ово критичко издање (*Српске народне њословице и друје различне као оне у обичај узетје ријечи*, 1849), које је 1965. године приредио Мирослав Пантић, садржи и необјављене пословице из Вукових рукописа, пословице које је из Вукових рукописа објавио Сима Н. Томић, као и оне које је Вук накнадно унео у свој примерак. Посебну вредност издања чини поговор приређивача М. Пантића (*Вук Стефановић Караџић и наше народне њословице*), који представља праву студију са прегршт историографских података о записима пословица¹³, као и о настанку, саставу и карактеристикама грађе која је ушла у Вуково друго издање пословица. При навођењу српског одговарајућег облика, у случајевима да постоји више варијаната, предност је дата вуковским облицима пословице или изреке, који су навођени онако како их је он забележио у другом издању из 1849. године. Главни разлог лежи у чињеници коју образлаже и М. Пантић, који цитирајући Ј. Касумовића („Вук Караџић стоји и ту осамљен и на часну мјесту“), закључује да Вукови записи пословица свој издвојени положај „нису добили само због своје тачности и веродостојности, још мање само због своје бројности; њега су им обезбедиле и њихове унутрашње вредности“ (Пантић 1965: 574). Касније, у делу текста који се бави грађом која је ушла у састав нашег двојезичног реч-

¹³ Више о начинима бележења и историјату објављивања паремијске грађе в. Пантић 1965: 585–597.

ника, биће објашњен начин навођења. Претрагу и изналагање еквивалената и аналога¹⁴ у српском корпусу олакшао је уређен регистар кључних речи у приређеном новијем издању бечког издања Вукових *Српских њословица*, објављеном 2015. године под називом *Вукове српске народне њословице* (Шћепановић 2015).

3. Пословице и изреке – дефиниције и карактеристике

3.0. Пословице и изреке чврсто су утврђене у језичкој свести говорника, при комуникативном чину, као и читаоца, писца, при писаном изражавању. Коришћење стереотипне форме изреке или пословице која је разумљива саговорнику представља сигнал припадности датом етносу, друштву, повезаност са његовом културом и традицијом. Актуелизована, таква форма која постоји у дуговечном колективном памћењу, стимулише такозвани когнитивно-деривациони потенцијал у виду концепата, лингвокултурама, прецедентних исказа и сл. (Алефиренко 2010: 71).

3.1. Пословице и изреке потичу из разнородних извора: из античке традиције, Светог писма, књижевног стваралаштва или из богатог фолклорног искуства, а представљају „израз својеврсне народне филозофије, постале су мера за човеков доживљај спољашњег и унутрашњег света и односа према свему што га окружује” (Бојовић 2008: 36). Оне разоткривају

---

¹⁴ При завршном уређењу речника као контролни корпус за поједине Вукове пословице (из првог издања) коришћено је интернетско, електронски приређено издање *Српских народних њословица* Вука Караџића, објављено на сајту Института за српски језик САНУ (<https://www.isj.sanu.ac.rs/srpske-narodne-poslovice/> Приступљено 15. новембра 2023).

читав скуп етнографских реалности, карактеристике географског окружења са његовим пејзажима, климом, природним феноменима, флором и фауном, сећања на историјске догађаје, као што и пружају потпуну слику људских односа у једном друштву. Њима се осветљава унутрашњи живот народа, његова посебна својства и преовлађујућа мишљења, садашњост је тесно повезана са прошлошћу и будућношћу, породично с народним, а народно са човечанским. Једноставније речено, паремије представљају стереотипе народне свести (Маслова 1997: 4).

3.2. У науци о књижевности, где се паремиолошке јединице проучавају као фолклорни текстови, користе се термини *пословица* и *паремиографска фраза*, *пословични израз*, *паремијски израз* (Бојовић 2008: 35–42). У оквиру науке о књижевности пословице су дефинисане речнички и описно (уз навођење категоријалних обележја). Тако, Речник књижевних термина бележи дефиницију: „Пословица је сажета, завештајна формулација искуства, језгровито изречено опажање прихваћено у традицији“ (RKT 1986: 584). У народној књижевности се наводи: „Пословице представљају индивидуално стваралаштво, језгровите закључке из личног или општег животног искуства, из књижевности, из библије, из старооријенталне и грчко-римске традиције [...] Најчешће је (пословица) ретроспективна, ретко управљена у будућност, а тада остаје чешће препорука него заповест – *Што се њошће ваља и да досије*. Ретко је у непосредном императиву – *Исијеци, ња реци* [...] Појављује се и у стиху (тоничком и акценатско-силабичком) и ритамској прози – ређе у обичној. Начин употребе речи у њој ствара посебне граматичке и синтаксичке категорије. Већина пословица су асиндетони (Пешић, Милошевић Ђорђевић 1984: 210).

3.3. У савременој лингвистици се пословице и изреке као језичке јединице проучавају или у оквиру шире фразеологије или у оквиру нове дисциплине – паремиологије. Од осталих реченичних конструкција, фразеолошких конструкција и других краћих фолклорних форми разликују се и структурно и семантички.¹⁵ У српској лингвистици (осим термина *паремија* / *паремиолошка јединица*) бележе се термини као *идиоматска фраза* (Мршевић-Радовић 1987: 14), затим *фразеолошки жанрови* (Пејановић 2013). На материјалу европских језика, већина савремених фразеолога изреке и пословице издвојено анализира као паремиолошке јединице (Burger 2012; Мокиенко 2014: 31; Котова 2003: 36; Алефиренко–Семененко 2009; Mieder 2004; Friederich 2006).

3.4. Пословице представљају устаљене аутохтоне исказе који садрже општа начела, колективне судове, мудре мисли или поуке наших предака које се темеље на дугој традицији (исп. Aksoy 1997). У Речнику турскога језика (Türkçe Sözlük – TS) одредничка реч *atasözü* дефинисана је као „речи саветодавне природе које су изречене на основу дугих испитивања и запажања и које су прихваћене у народу“. У речничком чланку уз дефиницију дата је као потврда и дефиниција пословице Назима Хикмета, познатог турског песника, драмског писца и романописца: „свака пословица означава то да једна устаљена навика, обичај, склоност добија облик речи и тако постаје скована“ (TS).

3.4.1. Турска лингвистика данас користи назив *atasözü*, док су се од најстаријих времена мењали различити термини за именовање пословица, попут *sav*, *deme*, *atarlar sözü*, *mesel*, *darbimesel* (множински облик *darubuemsal*) (Tezcan Aksu,

¹⁵ Више о томе в. у Вуловић Емонтс 2021а: 207–213.

Akalın, Toparlı 2022: 7). Некада су се пословице и одређени изрази називали *meşhur sözler*, што у преводу на српски значи „знамените речи“. Назив *atasözü* у себи садржи лексеме *ata* „отац, предак“ и *söz* „реч“ и означава изреке, речи предака. Ово значи да су у турском језику једним термином обухваћене пословице и изреке, док су у словенским (па и у српском) и европским језицима већ дуго у употреби диферентни термини *пословица* (рус. *пословица*; енг. *proverb*; нем. *Spruchwort*) и *изрека* (рус. *поговорка*; енг. *saying*; нем. *Ausspruch*).

3.4.2. Утицај праваца проучавања европске паремиологије видљив је и у савременој турској лингвистици. Често се у радовима који се баве фразеолошким темама указује на сличности и разлике између израза и пословица, као и изрека и пословица. Аргументи се односе на садржај, структурне и семантичке карактеристике. Проблеми терминолошког разграничења изрека и пословица су комплексни, што резултира тиме да се углавном у речницима пословица нађу и изреке. И у лексикографском представљању ових лексема постоје недоследности. На пример, у *Енглеско-турском речнику* Турског лингвистичког друштва (Atalay 1998) под одредницом *saying* наведен је следећи турски синонимни низ: *söz, atasözü darbimesel, deyim, deyiş*, којим су обухваћени турски називи за пословицу, израз и изреку. Лексема *proverb* у основном значењу дефинисана је следећим одговарајућим синонимским низом: *atasözü, darbimesel, mesel*. У секундарном значењу наведени су *özdeyiş* (срп. изрека), *özlü söz* (срп. афоризам). Секундарно значење *özdeyiş* (срп. изрека) указује на чињеницу да турска пракса под појмом *пословица* укључује и *изреке*, како је било до скоро и у другим језицима. На проблем укључивања изрека у турске паремиографске приручнике указивано је раније у турској литератури (исп. Оу 1972: 102–103). Ајдин Ој међу примерима изрека наводи, на пример, Гетеову

изреку *Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim*, у дословном преводу: *Реци ми ко ти је пријатељ, да ти кажем ко си*. Ова изрека се нашла у свим речницима турских пословица, као и у грађи *Турско-српској речника пословица и изрека*, у којем уз наведену изреку на турском језику стоје следеће српске изреке: *Обрадовала се рђа љовжђу*; *С ким си, онакав си* и *Реци ми ко ти је пријатељ, да ти кажем ко си*. Овде треба истаћи да су углавном у свим речницима заједно обрађиване изреке и пословице, а да је реткост објављивање само нпр. изрека, како је то урађено за руски језик. Тако је 2007. године публикован *Большой словарь русских поговорок* као засебан речник руских изрека са 40000 одредница (Мокиенко–Никитина 2007), а годину дана касније објављено је и друго издање са још 5000 нових изрека (Мокиенко–Никитина 2008).

3.5. Паремолошке јединице су већином биле предмет књижевноисторијских и књижевнотеоријских проучавања у србистици, док су лингвистички погледи на пословице бројнији тек последњих деценија. Међу осталим језичким прилозима у појединачним лингвистичким радовима издваја се двотомна монографија Јелене Јовановић *Синтакса и стилска српских народних пословица* (Јовановић 2006), где се са структурно-стилистичког аспекта класификују и анализирају паремолошке јединице. Контрастивна проучавања одређених сегмената паремија актуелна су у савременој српској лингвистици (нпр. Пејовић 2018; Бабовић 2020; Мутавцић–Кампурис 2020).

3.6. Пословице и изреке (каткад у предговору наведене и под обједињујућим називом паремије), као стабилне речничне конструкције, представљају својеврсне „клишее”, који се активно користе и у усменом и у писаном говору. Такође, оне се према одређеним особинама разликују од структурно

сличних реченичних форми (афоризама, цитата, крилатица, прецедентних исказа¹⁶ и сл.). У Речнику лингвистичких термина при дефинисању се указује на разнородност структурно сличних реченичних форми, те Рикард Симеон дефинише *изреку* као „skup riječi koje čine leksičku, gramatičku ili stilističku cjelinu”, а *исловицу* као „potpun izraz misli koji izdržava dva dijela: slikoviti prikaz pojave te zaključak, sud ili pouku” (Simeon 1969). Такође, у речнику се указује на то да наведени синоними „izreka, sentencija, krilatica, maksima” итд., „ne znače isto ni po obliku, ni po sadržaju, ni po svojem postanju” (Simeon 1969). У Речнику САНУ (22. том) пословица је у примарном значењу дефинисана као „кратка, језгровита, мудра изрека којом је исказано опште животно искуство, морална поука и сл., гнома“.

3.6.1. Упоредо с развојем фразеологије с паремиологијом и стварањем терминолошког апарата, повећавао се број дефиниција пословица и изрека. Светски лингвисти су покушавали да у једној дефиницији обједине све њихове релевантне карактеристике, што је због компликативности плана садржаја у односу на план израза веома тежак задатак. Постоји толико дефиниција да савремени европски паремиолози закључују да не постоји једна инклузивна дефиниција (Norrick 2015: 14). Поједини су истицали прототипску природу пословице као кључну, дакле постојање прототипских маркера (метафоре, риме, паралелизма и др.) (Norrick 2015: 14). Немачки паремиолог В. Мидер истиче како нема консензуса у мноштву постојећих дефиниција¹⁷, а он користи, може се рећи, класичну дефиницију: „општепозната народна реченица која садржи мудрост, истину, морал и традиционална

¹⁶ О врстама и класификацији прецедентних исказа в. Гудков 2003: 104.

¹⁷ О критеријумима ниске, средње и високе фреквентности при стварању дефиниција паремиолошких јединица може се више наћи у раду Villers 2022: 3.

гlediшта у метафоричној, фиксираној форми која се памти и преноси из генерације у генерацију (Mieder 2004: 3).

3.7. У свим турским речницима пословица, као и радови-ма које се баве пословицама, оне се анализирају према плану израза, структурног становишта, односно према синтаксичкој структури, морфолошкој структури која укључује категорије времена, начина, лексичкој структури, семантичким и стилским категоријама.

Главна структурна обележја пословица према Аксоју (Aksoy 1997 :15–19) су:

– Пословице су устаљене језичке јединице окамењене структуре које садрже речи које се не могу заменити другим, синонимским речима, као што им се не може мењати след у реченици, јер се на тај начин нарушава пословица;

– Кратке су и експресивне, а уз мало речи се доста тога објашњава;

– Углавном их чини једна или две реченице;

– Најчешће се у пословицама употребљава аорист и императив.

Једна од главних карактеристика турских пословица јесте да су често исказане простом реченицом:

Gül dikensiz olmaz / Dikensiz gül olmaz.

Свака ружа има свој ипрн.

Hak yerde kalmaz.

Правда њобеђује. Наг силом сила је њравда.

İş insanın aynasıdır.

Занайлију њосао њоказује.

Углавном су пословице састављене од једне или две реченице.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Gora se s ĩorom ne sasĩaje, a ĩovek s ĩovekom kađĩog (vazda).

Dede (dedesi) koruk yer, torunutun diđi kamađır.

*Очеви једоше кисело ĩрожђе, а унуцима (синовима) ĩрну
зуби.*

Zengin arabasını dađdan ađırır, fakir dũz ovada yolunu řađırır / Zengin arabasını dađdan ađırır, zũğũrt ovada yolunu řađırır.

Пара врĩи ĩге бурĩија неђе.

Затим, ретке су пословице које у свом саставу имају од више од две реченице:

Dađ bađına harman yарта, savurursun yel ĩin; sel ĩniine deđirten yарта, ođũtũrsũn sel ĩin (досл. Уз планину не иди у вршидбу, вејаћеш за ветар; испред бујице не прави млин, самлећеш за бујицу).

Не изувај се ĩре воде; Не ĩрави рачун без крчмара (Tezcan Aksu, Akalın, Toparlı 2022: 88).

Sade piriñ zerde olmaz, bal gerektir kazana; baba malĩ tez tũkenir evlat gerek kazana (досл. Од клот пиринча не бива слаткиш; потребан је мед казану; очева имовина се брзо потроши, казану је потребно дете).

Ова трочлана (трореченична) турска конструкција може се превести (зависно од контекста) двома српским пословицама:

Јефĩино месо, чорба за ĩлоĩ.

Нема рака без мокријех ĩаћа (ниĩи рибе без дубока вира).

3.8. У славистичкој паремиологији је синтакса паремиолошких јединица била честа тема, а и у србистичким истраживањима се посвећује пажња анализи структурних особина пословица и изрека. Тако Ј. Јовановић у вези са синтаксом српских пословица и њиховом реченичном структуром наводи да оне могу имати једночлану (мономну) или двочлану (би-